

«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ» ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΣ

Δημητράκος Δημήτρης Καθηγητής Πολιτικής Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

Συχνά προβάλλεται η συζητήσιμη ιδέα σύμφωνα με την οποία ο φιλελευθερισμός είναι μία ιδεολογία. «Ιδεολογία» με τη γενικότερη έννοια μιας συγκροτημένης θεώρησης της πολιτείας και της κοινωνίας φυσικά και είναι ο φιλελευθερισμός. Δεν είναι, όμως, με την ειδικότερη και ισχυρότερη έννοια που αποδίδουμε στον όρο όταν μιλάμε για πολιτικές ιδεολογίες όπως είναι ο μαρξισμός, η σοσιαλδημοκρατία, ο ποπουλισμός, ο εθνικισμός, ο φασισμός, ο θεοκρατικός ισλαμισμός κ.λπ., οι οποίες βασίζονται σε κάποιο δόγμα. Και το δόγμα απαιτεί προσχώρηση σε μια πίστη. Γι' αυτό και οι πολιτικές ιδεολογίες που ανέφερα πιο πάνω προϋποθέτουν ένα «εκκλησίασμα» πιστών, μια ιδεολογική κοινότητα που ενώνει τους οπαδούς εξασφαλίζοντας μια πειθαρχημένη ενότητα, ένα συγκρότημα δόγματος και κοινωνικής οργάνωσης με εξαιρετικά μεγάλη συνοχή (όπως συμβαίνει με τα κομμουνιστικά κόμματα).

Ο φιλελευθερισμός δεν έχει τέτοια ανάγκη δογματικής ενότητας. Η φιλελεύθερη σκέψη αρκείται στην κριτική ικανότητα και την ορθολογική αυτονομία του ανθρώπου, χωρίς να απαιτεί πίστη σε δόγματα και χωρίς να βασίζεται στη στράτευση οργανωμένων ομάδων για να πείσει. Η προσχώρηση στις ιδέες που αντιπροσωπεύει γίνεται μέσω του ορθού λόγου και γι αυτό δεν είναι ποτέ «τυφλή» και «άνευ όρων». Και σ' αυτό έγκειται η δύναμή του: στη δυνατότητα να εξετάζει κριτικά κάθε πρόγραμμα και άποψη, να επιδεικνύει ανεκτικότητα και σεβασμό για την άποψη που δεν τον βρίσκει σύμφωνο, να μπορεί να βρίσκει τρόπο συμβιβασμού και συνεργασίας αποφεύγοντας τη σύγκρουση όσο γίνεται. Με δύο λόγια: να έχει ως βάση και συγχρόνως να καλλιεργεί και να προάγει ένα κλίμα συνεργασίας.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο συνήθως ο φιλελεύθερος τοποθετείται φυσιολογικά σ' αυτό που γενικά θεωρείται ο «μεσαίος χώρος», διότι είναι πιο πρόσφορος στη μετριοπάθεια και τον ορθό λόγο, όπως είχε επισημάνει πρώτος ο Αριστοτέλης. Ο Σταγίριτης εντοπίζει αυτόν το χώρο στη μεσαία τάξη («το γεωργικόν και το κεκτημένον μετρίαν ουσίαν») διότι η ανάγκη εργασίας ωθεί τα μέλη της να θέλουν να κυβερνώνται δίκαια, σύμφωνα με σταθερούς νόμους (και όχι με συνεχείς παρεμβάσεις στην πολιτική) ενώ παράλληλα, ακριβώς επειδή βρίσκονται στο μεσαίο χώρο της κοινωνίας και δεν διακατέχονται από αλαζονεία και αυταρχικότητα ούτε είναι επιρρεπείς σε δημαγωγούς, πειθαρχούν ευκολότερα στη λογική([υπ.1](#)).

Η αριστοτελική αυτή ιδέα έχει απόλυτη αρμοδιότητα στην πολυσυζητημένη έννοια του «κοινωνικού κέντρου» στα σύγχρονα πολιτικά πράγματα στη χώρα μας. Ο Πρωθυπουργός Κώστας Καραμανλής αναφέρθηκε συχνά σ' αυτήν μετά τις εκλογές του Μαρτίου 2004 και πιο εκτεταμένα στην έναρξη και το κλείσιμο του 6ου Τακτικού Συνεδρίου της Νέας Δημοκρατίας (23-25 Ιουλίου 2004). Δεν υπήρξαν, όμως, μέχρι σήμερα θεωρητικές επεξεργασίες της έννοιας, ούτε ευρύτερες συζητήσεις γύρω από αυτήν. Σημαίνει αυτό ότι η ιδέα του κοινωνικού κέντρου είναι, όπως ειπώθηκε, προσχηματική για την κατάκτηση ενός «κέντρου» που δεν είναι πραγματικά «κοινωνικό» ([υπ.2](#)) ή ότι αποτελεί ένα κενό νοήματος «λεξιπαίγνιο» που εκφράζει την ανυπαρξία πολιτικής([υπ.3](#));

Η βασική παραδοχή πίσω από αυτές τις αρνητικές κρίσεις για την ιδέα του «κοινωνικού κέντρου» είναι ότι αυτό είναι ανυπόστατο, ότι δεν έχει αντίκρισμα στην πραγματικότητα. Δεν πρέπει, ωστόσο, να μας διαφεύγει ότι υπάρχει ένα βασικό γεγονός το οποίο είναι το σημείο εκκίνησης οποιασδήποτε έρευνας πάνω στο νόημα και την υπόσταση του «κοινωνικού κέντρου», κι αυτό είναι η εδραιωμένη κυριαρχία της ΝΔ στην πολιτική «σκακιέρα» μετά από δύο αλληπάλληλες εκλογικές αναμετρήσεις, δηλαδή, των Βουλευτικών εκλογών και των Ευρωεκλογών, στις 8 Μαρτίου και στις 13 Ιουνίου 2004 αντίστοιχα. Αυτή η αλήθεια δεν διέλαθε της προσοχής έμπειρων πολιτικών επιστημόνων και αναλυτών εκλογικών αποτελεσμάτων οι οποίοι αναγνωρίζουν το μη συγκυριακό χαρακτήρα

αυτής της νίκης της ΝΔ και εντοπίζουν τον καθοριστικό ρόλο που έπαιξε σ' αυτήν το «δυναμικό» στοιχείο της κοινωνίας που εντοπίζεται σε ένα συγκεκριμένο χώρο(υπ.4)

Η κυριαρχία αυτή έχει διάρκεια και προοπτική, όπως όλα δείχνουν. Πρόκειται για έναν «δομικό μετασχηματισμό», όπως χαρακτηρίστηκε, δηλαδή μια μαζική μεταστροφή στρωμάτων που στήριζαν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Ένας στους έξι ψηφοφόρους που το ψήφισαν το 2000, τη φορά αυτή επέλεξαν τη ΝΔ, όπως δείχνει η σχετική έρευνα της VRPC(υπ.5) . Η πολιτική αυτή μεταστροφή είχε εκδηλωθεί πολύ πριν από την εκλογική εκστρατεία και είναι, με αυτήν την έννοια, δομική και όχι συγκυριακή(υπ.6) . Και είναι γεγονός ότι συνδέεται άμεσα με δύο πλευρές της πολιτικής της ΝΔ των τελευταίων ετών: την κατάργηση των διαχωριστικών γραμμών μεταξύ «δεξιάς» και «αριστεράς» από τη μια μεριά και το άνοιγμα προς τη μεγάλη κοινωνική μάζα που οι «εκσυγχρονιστικές επιλογές» της κυβέρνησης Σημίτη (ΟΝΕ, μεγάλα δημόσια έργα, κ.ά.) άφηνε απ' έξω. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη μετατόπιση κοινωνικών στρωμάτων που παραδοσιακά ψήφιζαν κόμματα που βρίσκονταν στην αριστερή πτέρυγα της πολιτικής «σκακιέρας».

1. Η πολιτική του «κέντρου»

Ας εξετάσουμε σύντομα την πρακτική σημασία αυτής της αλλαγής: πρώτον, όσον αφορά την πολιτική και, στη συνέχεια, την κοινωνική μετατόπιση των ψηφοφόρων. Αρχίζω με την διαπίστωση ότι σήμερα η ακυρότητα της τομής μεταξύ «αριστεράς-δεξιάς» αναγνωρίζεται από μεγάλο τμήμα των διαμορφωτών κοινής γνώμης, αλλά και του κοινού.

Προ εικοσαετίας, η ιδέα ότι «λογικά» κάθε πολιτική εμπίπτει στα αριστερά και στα δεξιά μιας νοητής κλίμακας εθεωρείτο μια κοινότοπη και τετριμμένη αλήθεια, συνυφασμένη με την έννοια της πολιτικής. Ο γράφων είχε επανειλημμένα επισημάνει το αναγκαίο ξεπέρασμα αυτής της κατάταξης και την αχρηστία της ως εργαλείου πολιτικής ανάλυσης από το 1988 κι έπειτα (υπ.7) . Σήμερα, αυτοί οι τοπογραφικοί προσδιορισμοί των πολιτικών δυνάμεων έχουν πια καταργηθεί στη συνείδηση των περισσότερων πολιτών στη χώρα μας και επιβιώνουν μόνο σε όσους αρνούνται να ξεφύγουν από αυτές και άλλες ανάλογες ιδεολογικές αγκυλώσεις που τους κατατρύχουν (υπ.8) .

Προσπάθειες πραγματικής, δηλαδή πολιτικής, υπέρβασης αυτής της τομής έγιναν μόνο στον ευρύτερο χώρο της ΝΔ:

με τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ το 1974 με πρωτοβουλία του τότε Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή,

β) με την συνεργασία της ΝΔ και του (τότε ενωμένου) Συνασπισμού της Αριστεράς στην Κυβέρνηση Τζαννετάκη το 1989,

γ) με την προσπάθεια του Αντώνη Σαμαρά να πραγματοποιήσει αυτήν την υπέρβαση ιδρύοντας το κόμμα της «Πολιτικής Ήλιξης» - όσο επίσηγο και αν κρίθηκε αυτό το εγχείρημα τότε ή αργότερα,

δ) με την επιμονή στο σπάσιμο των διαχωριστικών αυτών γραμμών που επέδειξε ο Κώστας Καραμανλής σε όλη τη διάρκεια της θητείας του στην αξιωματική αντιπολίτευση, διαψεύδοντας με αυτόν τον τρόπο την κατηγορία ότι υπό την ηγεσία του η φιλελεύθερη παράταξη πραγματοποιούσε μια συντηρητική στροφή. Αυτό επέτρεψε στη ΝΔ να αντλήσει δυνάμεις από ψηφοφόρους που ήταν παραδοσιακά τοποθετημένοι στην αντίπερα όχθη, στους οποίους η διατήρηση των διαχωριστικών γραμμών στο παρελθόν λειτουργούσε ανασταλτικά σε σχέση με οποιαδήποτε σκέψη μετατόπισης («δεν πάει το χέρι μου να ψηφίσω δεξιά», κατά το κοινώς λεγόμενο). Οι 350.000 ψηφοφόροι τού ΠΑ.ΣΟ.Κ που μετατοπίστηκαν στη ΝΔ στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές δείχνουν πόσο αποδυναμώθηκε αυτού του είδους η αναστολή.

Ακολουθώντας μια στρατηγική προσεκτικής και μετριοπαθούς αντιπολίτευσης, χωρίς οξύτητες και αποφεύγοντας δογματισμούς και πεπαλαιωμένους συμβολισμούς, η ΝΔ κατόρθωσε να μετατοπισθεί στον «κεντρώο» χώρο. Ακριβέστερα, δεν πρόκειται για μετατόπιση ούτε για κάλυψη χώρου με την γεωγραφική έννοια. Πρόκειται μάλλον για μια μετάλλαξη σε κόμμα με «κεντρώα» στάση στα πράγματα. Με τον όρο αυτόν, δεν εννοώ μια πολιτική στα ίχνη της παλιάς «Ένωσης Κέντρου» (1961-67). Αν επιχειρούσε η ΝΔ να επιτύχει την αναβίωση αυτού του «Κέντρου» θα αυτο-παγιδευόταν στη γλώσσα και στις αντιθέσεις

που επέβαλε τότε η «διμέτωπη» αντιπαράθεση μεταξύ «δεξιάς» και «αριστεράς». Επιπλέον, η έννοια του «κέντρου» ως πολιτικού χώρου παραπέμπει στην έλλειψη συγκεκριμένων αρχών, στην απουσία προγράμματος, στη ροπή προς μεσοβέζικες λύσεις στα διάφορα προβλήματα.

Υπό τις τωρινές συνθήκες, το «κέντρο» μπορεί να εκφράσει μάλλον ένα πνεύμα στην πολιτική που αντιτίθεται στο δόγμα και τη συντηρητικότητα στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβλημάτων - αρκετά κοντά, δηλαδή, στη γενικότερη ιδέα του μέσου που περιγράφει ο Αριστοτέλης ([υπ.9](#)) . Με την έννοια αυτή, ο «κεντρώος» μπορεί να ανήκει στον συντηρητικό, στον φιλελεύθερο, στον σοσιαλιστικό ή στον ριζοσπαστικό χώρο. Ο «κεντρώος», είναι απαλλαγμένος από δογματικές αγκυλώσεις και αντιδραστικά σύνδρομα, είναι ανοιχτός και αδογματίστος και αρνείται να ενταχθεί σε διάφορες αναγνωρίσιμες κρυσταλλώσεις πολιτικών ιδεών που ταυτίζονται με αντίστοιχα ιδεολογικά εκκλησιάσματα. Έχει την ευχέρεια να συγκρίνει πολιτικά προγράμματα ως προτεινόμενες λύσεις σε συγκεκριμένα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα χωρίς να εμποδίζεται στις επιλογές του από κατασταλαγμένες νοητικές συνήθειες.

Τη στάση αυτή περιέγραψε με ακρίβεια ο Κώστας Καραμανλής στο 6ο Συνέδριο της Νέας Δημοκρατίας, ορίζοντας συγχρόνως το χαρακτήρα του «κοινωνικού κέντρου»:
«Το 'Κοινωνικό Κέντρο' έχει ως σημείο αναφοράς όλους τους πολίτες που δεν αρέσκονται στις ακρότητες, στους φανατισμούς, στην δημιουργία συνθηκών διάρρηξης του κοινωνικού ιστού. Οι πολίτες αυτοί αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία όχι μόνο της κοινωνικής βάσης της ΝΔ αλλά και του εκλογικού σώματος».

Αυτή η στάση δεν είναι ούτε κενή νοήματος ούτε άμοιρη πολιτικής κατεύθυνσης, όπως νομίζουν όσοι ταυτίζουν τόσο την ιδεολογία όσο και την πολιτική με κατεστημένες και γνώριμες «μήτρες» στις οποίες οφείλει -υποτίθεται- να εγκλωβίζεται η πολιτική σκέψη και πράξη. Αντίθετα, όπως θα φανεί πιο κάτω, η ιδέα του «κοινωνικού κέντρου» είναι πιο σύνθετη και περιεκτική από εκείνη της «κοινωνικής πλειοψηφίας» ή της ιδέας ότι το συμφέρον μιας τάξης ή μιας κοινωνικής συμμαχίας εκφράζει το «γενικό συμφέρον». Αν μη τι άλλο, οι έννοιες αυτές συνδέονται με επιλογές πολιτικής στρατηγικής που έχουν αποδειχθεί στείρες υπό τις σημερινές συνθήκες και απέδωσαν μόνο σε εποχές που δέσποζε ο λαϊκισμός και η υπερ-πολιτικοποίηση - τάσεις που δύσκολα συμβιβάζονται με την ανοιχτή κοινωνία ([υπ.10](#)) .

Από την άλλη μεριά, για τον οπαδό του «κέντρου» με την έννοια αυτή, δεν καταργείται το γενικότερο πλαίσιο της ανοιχτής κοινωνίας που υπερασπίζεται και της φιλελεύθερης πολιτικής που ακολουθεί. Δεν δείχνει δυσπιστία στην αυτόνομη εξέλιξη της κοινωνίας την οποία δεν ζητάει να κηδεμονεύσει μέσα από το κράτος, το δόγμα και τις λοιπές συντηρητικές δυνάμεις.

Σ' αυτό το συνδυασμό ενός ευρύτερου και αδογματίστου πλαισίου φιλελεύθερων αρχών και μετριοπαθούς στάσης από την άλλη εντοπίζεται, ίσως, η δύναμη του «χώρου» αυτού που η ιστορική μας εμπειρία χωρίς να ακριβολογεί ονόμασε «κεντρώο». Ο χώρος αυτός, αν νοηθεί χωρίς τις τοπογραφικές ιδιότητες που συνδηλώνονται με τη χρήση του όρου «κέντρο» μπορεί να αποδειχθεί διαρκέστερος, διακομματικά ισχυρότερος και συγχρόνως πολιτικά δυναμικότερος από ό,τι αφήνει να νοηθεί το όνομά του.

2. Το «κέντρο» της ελληνικής κοινωνίας

Όπως ανέφερα αρχικά, η τωρινή κυριαρχία της φιλελεύθερης παράταξης στην πολιτική σκηνή βασίζεται στο γεγονός ότι υποστηρίχθηκε από κοινωνικές ομάδες που παραδοσιακά ψήφιζαν κόμματα τα οποία αυτοπροσδιορίζονται ως αριστερά. Μάλιστα, πολλοί από τους θεωρητικούς τους κρίνουν ότι οι προσχωρήσεις εισοδηματικά κατώτερων στρωμάτων σε κόμματα που δεν ανήκουν στην «αριστερά» εν ευρεία έννοια, είναι αποτελέσματα «αλλοτρίωσης» της συνείδησής τους από το κεφάλαιο. Γι' αυτό και μιλούν ακόμα για την ύπαρξη «κοινωνικής πλειοψηφίας» σε αντιδιαστολή προς την (συγκυριακή, υποτίθεται) «πολιτική πλειοψηφία». Μ' αυτό εννοούν ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ και τα κόμματα της αριστεράς, εκφράζουν πάντα την «κοινωνική πλειοψηφία», ενώ μπορεί καμιά φορά να μην κατακτούν την «πολιτική πλειοψηφία». Δεν είναι τυχαίο το ότι ανακοινώθηκε πως το Συνέδριο του

ΠΑ.ΣΟ.Κ θα είχε ως στόχο να σχηματίσει μια «κοινωνική πλειοψηφία» που θα εκφράσει το «γενικό συμφέρον» (Το Βήμα, 11 Ιουλίου 2004).

Δεν θα σταθώ στις θεωρητικές αδυναμίες της ιδέας του «γενικού συμφέροντος» (ποιος το προσδιορίζει και με τι κριτήρια;) ή της «κοινωνικής πλειοψηφίας» (ο ορισμός της οποίας είναι αυθαίρετος και ιδεολογικά φορτισμένος), εφόσον είχα την ευκαιρία να τις εκθέσω σε άλλα κείμενα ([υπ.11](#)). Γεγονός είναι ότι, επί σειρά ετών, εδραιώθηκε σε άρθρο πίστης των φορέων εξουσίας, αλλά και ευρύτερα, το ιδεολόγημα της ταύτισης ορισμένων κοινωνικών ομάδων με ορισμένα κόμματα. Σ' αυτό συνετέλεσε και το φετίχ της μανιχαϊκής τομής «αριστεράς-δεξιάς». Αυτή κάποτε ατόνησε: όχι διότι πείσθηκαν πολλοί με επιχειρήματα για το ανυπόστατο αυτής της ιδέας, αλλά διότι η πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα έδειξε ότι είκοσι χρόνια σοσιαλιστικής διακυβέρνησης άφησε πολλούς «μη προνομιούχους» ανικανοποίητους, ενώ αύξησε την ανεργία και χειροτέρεψε τις συνθήκες ζωής μεγάλου μέρους του πληθυσμού. Η επαγγελία του εκσυγχρονισμού της κυβέρνησης Σημίτη σε συνδυασμό με το σύστημα εξουσίας του ΠΑ.ΣΟ.Κ που κληρονόμησε από την προηγούμενη ηγεσία, δημιούργησε μια ιδιότυπη κατάσταση που συνιστά τον «καθ' ημάς σοσιαλισμό». Η κατάσταση αυτή επεκράτησε στην Ελλάδα επί μια εικοσαετία - με την λιτότητα, την κρατικοκομματική σύμπλεξη, τα κρατικοδίαιτα καρκινώματα και -μοιραία- τη διαπλοκή με μεγάλα ιδιωτικά συμφέροντα ([υπ.12](#)).

Το «μοντέλο» αυτό χρεοκόπησε. Αυτό είναι το μάθημα των εκλογών - και όχι η φυσιολογική φθορά και παροδική ύφεση της δύναμης ενός κόμματος που έμεινε πολύ καιρό στην εξουσία. Από τη μια μεριά δημιούργησε καινούργιους φτωχούς, ενώ η οικονομική ανάπτυξη των τελευταίων ετών δεν ευνόησε παρά μια μερίδα πολιτών που ήταν στενά δεμένη με το κυβερνών κόμμα.

Ο σοσιαλισμός, το ίδιο του οποίου είναι η υπαγωγή της οικονομίας στην πολιτική, είτε υπό συνθήκες ολοκληρωτικού κεντρικού σχεδιασμού είτε μέσα από τους ελέγχους και τις παρεμβάσεις στη αγορά που επιβάλλει η σοσιαλδημοκρατία, έχει πέρα για πέρα χρεοκοπήσει και τελειώσει. Η παλιά σοσιαλδημοκρατία πέθανε, όπως έγραφε χαρακτηριστικά ο γνωστός κοινωνιολόγος Anthony Giddens, σε βιβλίο του που γνώρισε μεγάλη εκδοτική επιτυχία, αφιερώνοντας, μάλιστα ένα ολόκληρο κεφάλαιο στο «θάνατο του σοσιαλισμού» ([υπ.13](#)), πράγμα που επιβεβαιώνει η πρακτική των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων της Ευρώπης σήμερα. Είναι χαρακτηριστικό ότι ούτε ο Ανδρέας Παπανδρέου τόλμησε να τον επικαλεσθεί έστω μια φορά στην εκλογική περίοδο του 1993.

Ο «καθ' ημάς σοσιαλισμός» του ΠΑ.ΣΟ.Κ στην ύστερη φάση του ευαγγελίστηκε τον «εκσυγχρονισμό» ακολουθώντας, όμως, μια αυτο-υπονομευόμενη τακτική που συνίσταται στο συνδυασμό κρατισμού και «καπιταλισμού της παρέας», γνωστό διεθνώς ως “cronyism” ή “crony capitalism” ([υπ.14](#)). Είναι γνωστό ότι ο κρατισμός δεν ευνοεί την οικονομική ανάπτυξη, ιδίως όταν συνδέεται με αυτήν τη μορφή ευνοιοκρατικού καπιταλισμού ([υπ.15](#)). Γι' αυτό και ο εκσυγχρονισμός της οικονομίας βράδυνε, ενώ ο εκσυγχρονισμός του κράτους δεν επήλθε ποτέ. Το κυριότερο είναι αυτό το μοντέλο διακυβέρνησης, ακριβώς επειδή πρόκειται για μορφή ευνοιοκρατίας (όπου οι ευνοούμενοι είναι οι κρατικοδίαιτοι και οι διαπλεκόμενοι) αποξένωσε πολλούς άλλους που δεν ευνοήθηκαν.

Τελικά, το κόμμα του ΠΑ.ΣΟ.Κ ξεκίνησε ως κόμμα που στηρίχθηκε από τους «μη προνομιούχους», για να καταλήξει στο να απογοητεύσει τους «μη ευνοούμενους» και να καταρρεύσει εξ αιτίας των. Απ' έξω έμειναν οι οικονομικώς ασθενέστεροι - αυτοί που δεν αγγίζονται θετικά από τα μεγάλα έργα, οι συνταξιούχοι, οι άνεργοι, οι αγρότες ([υπ.16](#)) - αλλά και πολλοί «νέοι μη προνομιούχοι»: εκείνοι που ως εργαζόμενοι δεν είναι ευνοημένοι από κρατικές προσλήψεις, αργμισθίες κ.λπ., και ως επιχειρηματίες δεν είναι ωφελημένοι από την κομματική και την κρατική εύνοια. Αυτοί αποτελούν το υγιές, μη διαπλεκόμενο, μη ευνοούμενο τμήμα του πληθυσμού και συγχρόνως το δυναμικότερο στοιχείο, όπως δείχνουν οι αναλύσεις των εκλογικών αποτελεσμάτων. Ο εντοπισμός του τελευταίου σε πολίτες που ζητούν μια άλλη, υγιέστερη μέθοδο διεξαγωγής της πολιτικής, κυρίως σε σχέση με την οικονομία, ασφαλώς θα έχει πολύ μεγάλη σημασία, όχι μόνο για τις πολιτικές τύχες της κυβερνώσας παράταξης τα επόμενα χρόνια, αλλά και -κυρίως- για τη χώρα μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα.

Έγκριτοι μελετητές της εκλογικής συμπεριφοράς και της πολιτικής κουλτούρας στη σύγχρονη Ελλάδα θεωρούν ότι εκεί εντοπίζεται ο κρίσιμος χώρος μέσα στον οποίο «θα δοθεί την επόμενη περίοδο η σημαντικότερη πολιτική μάχη, η οποία και θα καθορίσει τη μορφή που θα πάρει, στο άμεσο μέλλον, ο πολιτικός ανταγωνισμός» (υπ.17) . Με σύγχρονους πολιτικούς όρους, μπορούμε να εντοπίσουμε το «κοινωνικό κέντρο» σ' αυτόν το χώρο. Θα δούμε ότι το «κέντρο» για το οποίο γίνεται λόγος αποτελεί στην προκειμένη συγκυρία το μη παρασιτικό και, ως εκ τούτου, το δυναμικότερο και υγιέστερο τμήμα της ελληνικής κοινωνίας.

3. Το «κέντρο», η διαπλοκή και η προσδοθηρία

Υπάρχει τρόπος να ορισθεί αυτό το τμήμα με ακρίβεια, εισάγοντας μια έννοια εξαιρετικά χρήσιμη και πασίγνωστη στη διεθνή οικονομική βιβλιογραφία, πλην όμως άγνωστη σχεδόν στην Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι έχει απόλυτη αρμοδιότητα στα ελληνικά πράγματα. Η έννοια αυτή είναι της προσδοθηρίας (rent-seeking) (υπ.18) . Η προσδοθηρία συνδέεται με αυτό που ήταν παλιότερα γνωστό ως «ευνοιοκρατία» στην πολιτική ζωή: η αναζήτηση οικονομικού οφέλους -μεγάλου ή μικρού- όχι μέσα από την παραγωγή και τον οικονομικό ανταγωνισμό, αλλά μέσα από την πολιτική εύνοια που μπορεί να εξασφαλίσει ο προσδοθηρίας από τους κρατούντες. Η προσδοθηρία, μ' άλλα λόγια, ανάγεται σε ευνοιοθηρία, με σκοπό το κέρδος - άμεσο ή έμμεσο.

Τα ακόλουθα παραδείγματα προσδοθηρικής συμπεριφοράς είναι γνώριμα σε κάθε συμπολίτη μας και είναι άμεσα συνδεδεμένα με τα κατάλοιπα της οικονομικής και πολιτικής υπανάπτυξης που επιβιώνουν στη σημερινή Ελλάδα:

- Οποιαδήποτε πίεση ατόμων ή ομάδων προς την πολιτική ηγεσία μιας χώρας για παροχές ή για φοροαπαλλαγές ή για οποιαδήποτε «ευνοϊκή ρύθμιση» που να μεταφράζεται σε αύξηση επιβάρυνσης των υπολοίπων.
- Κάθε πολιτική «ειδικής μεταχείρισης» ορισμένων κοινωνικών κατηγοριών, που σημαίνει περιορισμό στις προσφερόμενες υπηρεσίες (ή στην ποιότητά τους) για τους «μη ευνοούμενους». Η «ειδική μεταχείριση» ανάγεται σε παροχή ωφελήματος με κόστος στο κοινωνικό σύνολο. Το κόστος αυτό δεν εκφράζεται πάντα σε χρήμα, αλλά συχνά σε πτώση στην ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών.
- Κάθε μορφή θεσιθηρίας στο δημόσιο, μικρής ή μεγάλης αργομισθίας. Ας σημειωθεί ότι αυτό είναι ουσιαστικής σημασίας στην κατανόηση του φαινομένου της προσδοθηρίας στην Ελλάδα, λόγω της τρομερής διόγκωσης του δημόσιου τομέα και συγχρόνως της συγκεντρωτικότητας της διακυβέρνησης (υπ.19) .
- Κάθε προσπάθεια εξασφάλισης ανώτερης τιμής για αγαθά και υπηρεσίες από εκείνη που προσφέρεται στην αγορά υπό συνθήκες ανταγωνισμού.
- Κάθε μορφή άμεσης ή έμμεσης επιδότησης.
- Κάθε αποκόμιση οφέλους από κάποια κρατική επέμβαση στην οικονομία (όπως παλιότερα οι ποσοτώσεις στις άδειες εισαγωγών). Αυτό περιλαμβάνει το πρόσθετο όφελος από προσφορές πάνω από την τιμή της αγοράς που γίνονται από προμηθευτές του δημοσίου οι οποίοι προτιμούνται από άλλους για οποιονδήποτε λόγο και συχνά λόγω της πίεσης που μπορούν να ασκήσουν, έχοντας στη διάθεσή τους μέσα ενημέρωσης με τα οποία μπορούν να μοιραστούν μέρος της εξουσίας με το «ντοβλέτι».

Αυτά είναι μερικά παραδείγματα που απεικονίζουν το φαινόμενο της προσδοθηρίας. Φυσικά, υπάρχουν και πολλές άλλες μορφές του ίδιου φαινομένου, λιγότερο φανερές. Κοινός παρονομαστής είναι το οικονομικό πλεονέκτημα που αντλούν ορισμένες κοινωνικές και επαγγελματικές ομάδες (ενίοτε και συγκεκριμένα πρόσωπα) από την πολιτική εύνοια. Όταν η εύνοια αυτή παγιώνεται σε πρακτική που κυριολεκτικά αιχμαλωτίζει την πολιτική εξουσία, έχουμε το γνώριμο σ' εμάς φαινόμενο της διαπλοκής. Η τελευταία, όμως, δεν είναι παρά μια ειδική περίπτωση ενός πολύ ευρύτερου προβλήματος που είναι η προσδοθηρία στις διάφορες εκφάνσεις της.

Η προσοδοθηρική προσπάθεια, εφόσον προσβλέπει σε ένα οικονομικό όφελος, μπορεί να θεωρηθεί ως «επένδυση» του ενδιαφερομένου για να αποκτήσει κρατική εύνοια. Αλλά η επένδυση αυτή δεν είναι υγιής, δεν συμβάλλει στην ανάπτυξη. Η προσοδοθηρία είναι παίγνιο μηδενικού αθροίσματος - για να χρησιμοποιήσουμε όρους της θεωρίας των συγκρούσεων, διότι αποτελεί προσπάθεια ορισμένων για να πάρουν κάτι από άλλους. Το όφελος ενός ατόμου, μιας επιχείρησης ή μιας κατηγορίας πολιτών είναι εις βάρος άλλων και όχι αποτέλεσμα παραγωγικής εργασίας ή επένδυσης που αυξάνει το εθνικό προϊόν και συμβάλλει ως εκ τούτου στην πρόοδο του τόπου ([υπ.20](#)).

Βέβαια, με μια έννοια, όλοι οι άνθρωποι είναι προσοδοθηρικά όντα. Ο καθένας προτιμάει να αποκτήσει κάτι χωρίς αντίστοιχη εργασία ή επένδυση. Με τη διαφορά ότι δεν μπορεί να ισχύσει ως γενικός κανόνας στην κοινωνία από τη στιγμή που, όπως είδαμε, αποτελεί στην καλύτερη περίπτωση παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, εφόσον η ωφέλεια του ενός συνεπάγεται τη ζημιά του άλλου. Τις περισσότερες φορές, μάλιστα, η προσοδοθηρία αποτελεί παίγνιο αρνητικού αθροίσματος, αν λογαριάσει κανείς αυτό που ο νομπελίστας οικονομολόγος Ronald Coase ονομάζει κόστος συναλλαγής ([υπ.21](#)) : το συνολικό της κόστος για την κοινωνία είναι αρκετά μεγάλο, εφόσον ο προσοδοθηρίας επενδύει αρκετό χρήμα, κόπο και χρόνο για την απόκτηση της εύνοιας που θα του δώσει το αναμενόμενο «δώρο» υπό μορφή ειδικής μεταχείρισης.

Η προσοδοθηρία ευδοκίμει εκεί όπου τα μέλη του κοινωνικού συνόλου επιδεικνύουν σαφή προτίμηση για αναδιανεμητικές πολιτικές πρωτοβουλίες. Με άλλα λόγια, σε μια κοινωνία όπου η κυβερνητική εξουσία έχει τη δυνατότητα να επιβάλει αναγκαστικές μεταφορές εισοδήματος από μια κοινωνική ομάδα σε μια άλλη, η προσοδοθηρία είναι αναπόφευκτη ([υπ.22](#)). Αυτό οδηγεί, στην καλύτερη των περιπτώσεων, σε έναν άγονο προσοδοθηρικό ανταγωνισμό μεταξύ ομάδων, όπου η καθεμιά πιέζει για ευνοϊκή μεταχείριση από την πολιτική εξουσία. Συχνά, αυτός ο ανταγωνισμός παίρνει τη μορφή ρητορικής αντιπαράθεσης εναντίον της προσοδοθηρίας (καταγγελία «εγωιστικών συμπεριφορών», «ομάδων πίεσης», «συντεχνιακών προνομίων»).

Η ανάπτυξη βρίσκει εμπόδιο στη διαφθορά και στην προσοδοθηρία. Ο παραγωγικός επιχειρηματίας υποσκελίζεται από τον παρασιτικό επιχειρηματία, δηλαδή, τον προσοδοθηρία και τον δωροδότη. Εκεί που μπορούν να γίνουν πραγματικές επενδύσεις, σπαταλιέται χρόνος και προσπάθεια σε προσοδοθηρία. Και επειδή η προσοδοθηρία είναι, όπως είδαμε, παίγνιο μηδενικού και συχνά αρνητικού αθροίσματος, το αποτέλεσμα είναι αρνητικό για την ανάπτυξη (ή είναι κάτω από το «άριστο κατά Pareto» (Pareto optimality) ([υπ.23](#)). Υποβαθμίζεται έτσι η επιχειρηματική επινοητικότητα σε νέες μεθόδους και η δραστηριότητα στην έρευνα, οι οποίες αποτελούν το δυναμικό άξονα της ανάπτυξης: αυτή είναι η ετυμολογία της οικονομικής έρευνας στον τομέα αυτό σήμερα ([υπ.24](#)).

Παρατηρούμε, μέσα από αυτήν την ανάλυση ότι το «κοινωνικό κέντρο» -ο ζωτικός χώρος που κατάκτησε η ΝΔ στις εκλογές- είναι οικονομικώς εντοπίσιμο: αποτελείται από τους «μη προσοδοθήρες», είτε αυτοί είναι κρατικοδίαιτοι μισθωτοί, είτε ευνοούμενοι επιχειρηματίες του «καπιταλισμού της παρέας». Αυτό δεν σημαίνει ότι η προσοδοθηρία πήρε τέλος με την αλλαγή του κυβερνώντος κόμματος, εφόσον δεν εξαφανίστηκαν οι προσοδοθήρες, αλλά τουναντίον εμφανίστηκαν καινούργιοι, όπως ήταν αναμενόμενο. Αλλά ο ζωτικός χώρος που βρίσκεται στο «κέντρο της κοινωνίας» αποτελείται από «μη προσοδοθήρες» οι οποίοι απεχθάνονται το καθεστώς που ανταμείβει την προσοδοθηρία: αυτό αποτελεί μια υγιή βάση για να οικοδομήσει η φιλελεύθερη παράταξη την ηγεμονία της ([υπ.25](#)) για παρατεταμένο διάστημα.

Αυτό φαίνεται από την κοινωνική σύνθεση των ψηφοφόρων, όπως δείχνουν σχετικές αναλύσεις δημοσκοπήσεων, από τις οποίες συνάγεται ότι οι δυναμικότερες κοινωνικές ομάδες ευθύνονται για τη «δομική μεταστροφή» από το ΠΑ.ΣΟ.Κ στη ΝΔ ([υπ.26](#)). Οι σημαντικότερες διαρροές εντοπίζονται στους ελεύθερους επαγγελματίες και τις ανώτερες βαθμίδες των μισθωτών στον ιδιωτικό τομέα ([υπ.27](#)). Ο καθηγητής Ηλίας Νικολακόπουλος σημειώνει στην ανάλυσή του ότι η ανατροπή αυτή επιβεβαιώνεται και από αλλαγές στις δυναμικές ηλικίες, εφόσον το ΠΑ.ΣΟ.Κ έχασε το προβάδισμα που είχε στις «παραγωγικές μεσαίες ηλικίες». Μόνο στη λεγόμενη «γενιά του Πολυτεχνείου» (σήμερα 45 έως 54 ετών),

εξακολουθεί να κυριαρχεί, αλλά και εκεί με μειωμένη δύναμη ([υπ.28](#)) . Τα δυναμικά στρώματα περιλαμβάνουν τους πιο μορφωμένους, δηλαδή, απόφοιτους ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης, όπου η ΝΔ έχει εξασφαλίσει πλέον ένα σημαντικό προβάδισμα περίπου 10 ποσοστιαίων μονάδων (46,6%, έναντι 36,2% για το ΠΑ.ΣΟ.Κ). Και εκεί βρίσκεται το μεγάλο διακύβευμα. Διότι αυτό είναι το τμήμα του πληθυσμού που δεν σχετίζεται και δεν επιθυμεί να σχετίζεται με τη διαπλοκή και την προσοδοθηρία γενικότερα. Και αυτό αποτελεί κατά βάση το «κοινωνικό κέντρο».

4. «Κοινωνικό κέντρο» και κοινωνική πρόνοια

Υπάρχει, όμως, και μια άλλη διάσταση του «κοινωνικού κέντρου» που τονίστηκε αρκετές φορές τόσο από τον Πρωθυπουργό όσο και από άλλους κυβερνητικούς φορείς και αυτό είναι η κοινωνική αλληλεγγύη, η στήριξη των οικονομικά ασθενέστερων, η ανάγκη αρωγής προς τους άνεργους και τους συνταξιούχους και σ' αυτούς που ανήκουν στο «περιθώριο». Από τη στιγμή που οι διαχωριστικές γραμμές δεξιάς και αριστεράς καταργούνται στην πράξη και όχι μόνο στη θεωρία, το μονοπώλιο της «κοινωνικής ευαισθησίας» δεν ανήκει σε καμιά παράταξη. Κανείς δεν πιστεύει σήμερα στη μανιχαϊκή διάκριση της οποίας έγινε εκτεταμένη χρήση στο παρελθόν από το ΠΑ.ΣΟ.Κ, ανάμεσα σε μια κοινωνικά ανάληκτη «παράταξη του κεφαλαίου» και μια κοινωνικά ευαίσθητη «παράταξη των μη προνομιούχων». Η ανάγκη διατήρησης του κοινωνικού κράτους είναι καθολικά αναγνωρισμένη και συνυφασμένη με την ίδια την ανάπτυξη των συγχρόνων κοινωνιών ([υπ.29](#)) . Η ΝΔ, όπως και το ΠΑ.ΣΟ.Κ ασκεί κοινωνική πολιτική και διατηρεί το κοινωνικό κράτος. Το «κοινωνικό κέντρο» προϋποθέτει τη συνέχιση αυτής της πολιτικής.

Στο σημείο αυτό, όμως, οι αντίπαλοι της ΝΔ βλέπουν μια ανακολουθία. Αν είναι όντως φιλελεύθερη η πολιτική της δεν μπορεί να είναι κοινωνική. Αν πάλι είναι κοινωνική, κακώς αυτοπροσδιορίζεται ως φιλελεύθερη. Αν υπάρχει ασυμβίβαστο ανάμεσα στη μια και την άλλη πολιτική, ορθά κατηγορείται η ΝΔ για ανακολουθία, έλλειψη θεμελιωμένης πολιτικής, ακόμα και για ομορτισμό, εφόσον εμφανίζεται με δύο διαφορετικούς -και αντιφατικούς μεταξύ τους? πολιτικούς λόγους. Υπάρχει, όμως, τέτοιο ασυμβίβαστο;

Είναι ανάγκη να γίνει διάκριση ανάμεσα στην ανάγκη παροχής ενός «δικτύου ασφαλείας» στις οικονομικά ασθενέστερες κατηγορίες του πληθυσμού -εκείνες που έχουν βρεθεί στο περιθώριο και που έχουν ανάγκη κρατικής αρωγής? από τη μια μεριά και από την άλλη, την εφαρμογή μιας πολιτικής γενικού κοινωνικού προστατευτισμού με παράλληλη επιδίωξη την οικονομική ισότητα στο όνομα της κοινωνικής δικαιοσύνης. Η ανάγκη αρωγής στους οικονομικά ασθενέστερους συνδέεται με τη συναίσθηση αλληλεγγύης και ευαισθησίας σε μια κοινωνία, η οποία επιβάλλει αυτήν την υποχρέωση στο κράτος ([υπ.30](#)) . Αντανακλά μια πολιτιστική ανάγκη: ο ίδιος ο πολιτισμός μας απαγορεύει την εγκατάλειψη των «αναγκεμένων», δηλαδή, εκείνων που βρίσκονται κάτω από ένα ορισμένο επίπεδο ανεκτής πενίας ([υπ.31](#)) . Επομένως, το κόστος αυτής της αρωγής το επωμίζεται η κοινωνία μέσα από το κοινωνικό κράτος. Το μέλημα αυτό συμβιβάζεται απόλυτα με την φιλελεύθερη πολιτική. Η κοινωνική μέριμνα αποτελεί μια ανάγκη που αναγνωρίζει ως τέτοια μια πολιτισμένη κοινωνία και το κόστος της καλύπτεται από το σύνολο της κοινωνίας. Αποτελεί τμήμα των «γενικών εξόδων» για δημόσια αγαθά, όπως η ασφάλεια, η καθαριότητα των δημοσίων χώρων, η δικαιοσύνη κ.λπ.

Αυτή η στάση δεν πρέπει να συγχέεται με την πολιτική γενικευμένου προστατευτισμού, όπου κάθε επαγγελματική οργάνωση, κάθε οργανωμένο συμφέρον πιέζει την πολιτική εξουσία για ειδική μεταχείριση. Μια τέτοια πολιτική οδηγεί στη διαπλοκή, έτσι όπως την έχει γνωρίσει η ελληνική κοινωνία τα τελευταία χρόνια, ακριβώς διότι ενθαρρύνει τις προσδοθητικές συμπεριφορές, δηλαδή, την εξασφάλιση και αξιοποίηση της πολιτικής εύνοιας, είτε υπέρ μικρών είτε υπέρ μεγάλων συμφερόντων. Με τον τρόπο αυτό, δεν διεξάγεται ο οικονομικός ανταγωνισμός με τους κανόνες παιχνιδιού της αγοράς αλλά μέσα από πολιτικές πιέσεις. Η εκάστοτε κυβέρνηση εγκαλείται να προστατεύσει κάθε διαφορετική κοινωνική κατηγορία που επικαλείται το δικαίωμα σε ειδική μεταχείριση, στο όνομα της προόδου και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

5. Τα διλήμματα του μεταρρυθμιστικού εγχειρήματος

Εδώ βρίσκεται το μείζον πρόβλημα για τους λήπτες αποφάσεων στο κέντρο της πολιτικής εξουσίας, όταν υιοθετούν οποιοδήποτε μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα. Και φυσικά, δεν περιορίζεται η δυνατότητα και η βούληση για μεταρρύθμιση στις πολιτικές δυνάμεις που αυτοπροσδιορίζονται ως ανήκουσες στην «αριστερά», παρά το γεγονός ότι πολλές συγχύσεις προκαλούνται από το γεγονός ότι η γλώσσα και οι έννοιες που χρησιμοποιούνται σε κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια ανήκουν στο ιδεολογικό οπλοστάσιο των πολιτικών δυνάμεων που αυτοπροσδιορίζονται ως «αριστερή» ιδεολογική κοινότητα.

Από τη στιγμή που κύριος μοχλός της μεταρρύθμισης είναι το κράτος, ο κίνδυνος ολίσθησης στον κρατισμό και τη γραφειοκρατία είναι μεγάλος - και αυτο-υπονομευτικός κάθε μεταρρυθμιστικής προσπάθειας. Όταν το κράτος διευρύνει το πεδίο αρμοδιοτήτων και «αγκαλιάζει» το σύνολο σχεδόν της οικονομικής ζωής, η απ' ευθείας πολιτική παρέμβαση για την επίλυση κάθε προβλήματος γίνεται κανόνας και μπαίνει στη θέση των σταθερών κανόνων που περιέχονται σε νόμους ([υπ.32](#)).

Πέρα από τον καθαρά τριτοκοσμικό της χαρακτήρα, μια τέτοια αντιμετώπιση της σχέσης κράτους-κοινωνίας, πρέπει να σημειώσουμε, ότι έχει ως πρόσθετη αρνητική συνέπεια τη διαμόρφωση ακατάλληλου κλίματος για παραγωγικές επενδύσεις. Ο επενδυτής -και κυρίως ο ξένος- παρατηρεί ότι υπάρχουν πλείστα γραφειοκρατικά εμπόδια και έλλειψη εφαρμοσμένων κανόνων οικονομικού ανταγωνισμού που απαιτεί το θετικό επενδυτικό κλίμα. Διστάζει, επομένως, να επενδύσει υπό τις συνθήκες αυτές που δεν ευνοούν την οικονομική ανάπτυξη. Το αποτέλεσμα είναι η ματαίωση οποιασδήποτε προσπάθειας προσαρμογής της κοινωνίας και της οικονομίας στη σύγχρονη διεθνή πραγματικότητα.

Με τον τρόπο αυτό οδηγείται η πολιτική του κρατισμού σε πολιτική διαπλοκής: πολιτική που ευνοεί οργανωμένα συμφέροντα τα οποία «επενδύουν» στην απόκτηση πολιτικής εύνοιας. Μέσω της τελευταίας, τα συμφέροντα αυτά αποκτούν προνομιακή μεταχείριση που μεταφράζεται σε πρόσοδο, είτε αυτή αφορά επιχειρηματίες είτε αφορά συντεχνιακές ομάδες πίεσης με αιτήματα που προβάλλονται στο όνομα της κοινωνικής δικαιοσύνης και της προόδου, αλλά που είναι προσοδοθηρικά, όταν δεν συνδέονται με αύξηση της παραγωγικότητας ή αποκατάσταση στέρησης κεκτημένων λόγω γραφειοκρατικών δυσλειτουργιών ([υπ.33](#))

6. Προς μια νέα προοπτική

Αυτή η τάση δεν μπορεί να αναστραφεί όσο το μεταρρυθμιστικό εγχείρημα συνδέεται στις συνειδήσεις των πολλών με την αριστερή παράταξη. Η εξέλιξη αυτή είναι συνέπεια της επικράτησης του «καθ' ημάς σοσιαλισμού» ως «κυρίαρχης ιδεολογίας» -για να χρησιμοποιήσουμε δικούς της όρους- τα τελευταία είκοσι χρόνια. Η ιδεολογία αυτή είναι ένα σύμφυρμα κακοκωνεμένων ιδεών του Μαρξ και μιας ριζοσπαστικής ή και επαναστατικής ρητορείας που αναπαράγεται από όλα τα μέσα διαμόρφωσης της κοινής γνώμης. Μέσα από αυτήν νομιμοποιήθηκε και παγιώθηκε μια βασική τομή που συμπίπτει με τα όρια του διαχωρισμού μεταξύ «αριστεράς» και «δεξιάς», «προοδευτικότητας» και «αντίδρασης». Σύμφωνα με τους όρους αυτής της τομής, η κοινωνία και οι πολιτικές δυνάμεις διαιρούνται ανάμεσα σ' αυτούς που μάχονται υπέρ των συμφερόντων των πολλών -οι οποίοι είναι μισθωτοί, άνεργοι, φτωχοί, μη προνομιούχοι- και σ' εκείνους που αντιδρούν σ' αυτό όντας υπέρ των ολίγων «εχόντων και κατεχόντων».

Στο μανιχαϊκό αυτό σχήμα, ακόμα και ο φιλελεύθερος λογίζεται αντιδραστικός, εφόσον τοποθετεί την ανάγκη ελευθερίας και υπεράσπισης των ατομικών δικαιωμάτων υπεράνω των λεγομένων συλλογικών δικαιωμάτων και της εισοδηματικής ισότητας. Και επειδή η καταφορά κατά της ελευθερίας και του φιλελευθερισμού δύσκολα δικαιολογείται και ακόμα δυσκολότερα συνθηματολογείται, η κυρίαρχη ιδεολογία του «καθ' ημάς σοσιαλισμού» χρησιμοποιεί τον όρο «νέο-φιλελευθερισμός» προκειμένου να τον δαιμονοποιήσει ([υπ.34](#)). Θεωρείται ότι η μόνη μεταρρύθμιση μπορεί να είναι προς την κατεύθυνση του οικονομικού εξισωτισμού και της αναδιανομής του εισοδήματος και ότι οι πολιτικές δυνάμεις που αυτοπροσδιορίζονται ως προοδευτικές μπορούν να είναι γνήσιοι φορείς του μεταρρυθμιστικού εγχειρήματος.

Υπό τις συνθήκες αυτές, η ιδέα του «κοινωνικού κέντρου» μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμη σε

σχέση με ένα νέο διαχωρισμό που επιβάλλεται να γίνει και που εκφράζει πληρέστερα την ανάγκη ανόρθωσης της οικονομίας και εκσυγχρονισμού του κράτους. Παράλληλα, η αναγνώριση αυτού του διαχωρισμού εντοπίζει το σημείο στο οποίο εστιάζεται η ανάγκη μεταρρυθμιστικής παρέμβασης, χωρίς να παραιτείται από την αναγνώριση της ανάγκης κοινωνικής αλληλεγγύης. Αυτό μπορεί να γίνει -και εν μέρει έχει γίνει? όταν ο μεταρρυθμιστής στην εξουσία αποστείλει τα κατάλληλα μηνύματα αξιοπιστίας, αποφασιστικότητας και πολιτικής τόλμης ([υπ.35](#)) . Συγχρόνως, όμως, πρέπει να θεμελιωθεί μια νέα τομή στη θέση της μέχρι πρόσφατα παραδεγμένης τομής μεταξύ αριστεράς και δεξιάς, προοδευτικότητας και συντηρητικότητας, μη προνομιούχων και «εχόντων και κατεχόντων».

Η τομή αυτή είναι μεταξύ εκείνων που επιδίδονται σε αντιπαραγωγικές και προσοδοθηρικές δραστηριότητες, οι οποίες έχουν εξ αντικείμενου παρασιτική λειτουργία στην οικονομία από τη μια μεριά, και από την άλλη, εκείνων των οποίων ο ρόλος είναι παραγωγικός στην οικονομία και έχουν κάθε συμφέρον να καταπολεμηθεί αυτό το φαινόμενο. Μέσα από αυτήν την τομή οροθετείται ο κόσμος τής παραγωγικής εργασίας και εκείνος που συγκεντρώνει αυτούς που απαιτούν συντεχνιακά προνόμια ή αναζητούν αργομισθίες μέσω κρατικής/κομματικής παρέμβασης. Είναι, επιπλέον, η τομή ανάμεσα στον επιχειρηματία που αναζητεί ευκαιρία για την εξασφάλιση μονοπωλιακής προσόδου μέσω μιας προνομίας που του δίδεται και εκείνου που προσβλέπει στο υγιές επιχειρηματικό κέρδος, το οποίο είναι το κίνητρο του «επιχειρείν» ([υπ.36](#)).

Η ανάγκη να απομονωθεί και να καταπολεμηθεί η προσοδοθηρία ως κύριο εμπόδιο στην ανάπτυξη αναγνωρίζεται διεθνώς, όπως μαρτυρούν οι πολυάριθμες διεθνείς διασκέψεις πάνω στο φαινόμενο αυτό που οργανώνουν φορείς όπως ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η Διεθνής Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Transparency International ([υπ.37](#)) . Με άλλα λόγια, η ανάγκη συνειδητοποίησης της βασικής αυτής τομής μεταξύ παραγωγικής και αντι-παραγωγικής δραστηριότητας είναι επίκαιρη και σε απόλυτη αρμονία με τα διεθνή δεδομένα. Κάθε προσπάθεια ανάπτυξης, κάθε ανορθωτική μεταρρύθμιση όσον αφορά την οργάνωση του κράτους και τη στήριξη της κοινωνίας πολιτών πρέπει να την λάβει υπόψη της.

Από πολιτική άποψη, όμως, η τομή αυτή είναι λιγότερο προσιτή στις νοητικές συνήθειες του μέσου ανθρώπου από την γνώριμη διάκριση μεταξύ δεξιάς και αριστεράς. Επιπλέον, είναι γεγονός ότι η «προσοδοθηρική έφεση» είναι κοινό βίωμα όλων: κάθε επιχειρηματίας και κάθε μισθωτός ή ελεύθερος επαγγελματίας επιζητεί την αύξηση του εισοδήματός του και αν μπορεί να την επιτύχει προνομιακά, με την απόκτηση μεγαλύτερου μέρους της «πίττας» από αυτό που του αναλογεί υπό κανονικές συνθήκες παραγωγής και ανταγωνισμού, δεν θα την αρνηθεί. Γι' αυτό και είμαστε όλοι προσοδοθήρες έως ένα βαθμό και οι δραστηριότητες τού καθενός περιέχουν και την επιδίωξη ευνοϊκής μεταχείρισης, με σκοπό την αύξηση του οφέλους. Με τη διαφορά ότι ορισμένες δραστηριότητες και συμπεριφορές είναι εξ ολοκλήρου προσοδοθηρικές και παρασιτικές. Και η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σ' αυτές και τις παραγωγικές είναι ορατή έστω και αν δεν είναι πάντα ευδιάκριτη.

Η τομή αυτή, όμως, έχει ένα μεγάλο πλεονέκτημα έναντι της παλιότερης μεταξύ αριστεράς και δεξιάς κι αυτό είναι ότι μπορεί να χρησιμεύσει ως εργαλείο πολιτικής. Μπορεί να ευνοηθεί ως κοινωνικά χρήσιμος ο ρόλος του παραγωγικού επιχειρηματία και ελεύθερου επαγγελματία, όπως και εκείνος του μισθωτού που είναι αποτελεσματικός στον ιδιωτικό ή στο δημόσιο τομέα ([υπ.38](#)).

Αν η ελληνική κοινωνία έχει ωριμάσει, όπως φαίνεται, και αν τα μέλη της όλο και περισσότερο συνειδητοποιούν με διάφορους τρόπους και μέσα από διαφορετικά μεταξύ τους βιώματα, ότι έχει ζωτική ανάγκη να ανορθωθεί στο επίπεδο των σύγχρονων ανεπτυγμένων κοινωνιών -στο «κλαμπ» των οποίων εισήλθε σχετικά πρόσφατα- η τομή αυτή πρέπει να τονισθεί. Θα γίνει αποδεκτή άμεσα και ανεπιφύλακτα από το δυναμικό και υγιές τμήμα της ελληνικής κοινωνίας, εκείνο που δείχνει ότι θέλει να τεθεί ένα «τέλος» στη διαπλοκή και την διαφθορά, αλλά και στην ευρύτερη «μήτρα» τους που είναι η προσοδοθηρία. Το «κοινωνικό κέντρο», όπως ορίστηκε πιο πάνω, αντιπροσωπεύει ακριβώς αυτό το τμήμα. Αν επίκειται η διεύρυνση και η στερέωσή του, είναι εύλογο να αναμένει κανείς ότι η πολιτική που θα το εκφράσει έχει τη δυνατότητα να στηρίξει εκεί την ηγεμονία της.

-ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ-

(1)Αριστοτέλους Πολιτικά 1292a, 1292b, 1295b. - [αρχή ↕](#)

(2)Ομιλία Φννας Διαμαντοπούλου στη Βουλή των Ελλήνων 29-6-2004. - [αρχή ↕](#)

(3)Βλ. άρθρο του Χρήστου Γιανναρά «'Κοινωνικό κέντρο': Το λεξιπαίγνιο», Καθημερινή 29-8-04. - [αρχή ↕](#)

(4)Γιάννης Μαυρής «Οι Βουλευτικές εκλογές του 2004» σ. 15-32 και Ηλίας Νικολακόπουλος. «Μια πρώτη ακτινογραφία της ψήφου της 7ης Μαρτίου» Φιλελεύθερη Έμφαση τεύχος 18 Ιανουάριος-Μάρτιος 2004 σ. 33-39. . - [αρχή ↕](#)

(5)Γιάννης Μαυρής, ό.π. - [αρχή ↕](#)

(6)Στο ίδιο, σ. 18. - [αρχή ↕](#)

(7)Δ. Δημητράκος (1988) *Ενάντια στο ρεύμα*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση σ. 353 κ.ε.. Βλ. επίσης αρθρογραφία στο Βήμα πάνω σ' αυτό το θέμα : «Το χρηματιστήριο των ιδεών» 4-4-1999, «Οι εκλογές, η Δεξιά και η Αριστερά» 8-4-2000, «Κυρίαρχη ιδεολογία και προοδευτική διάνοηση» 21-3-2004 και «Η κατάκτηση της πολιτικής ωριμότητας» 11-4-2004. - [αρχή ↕](#)

(8)Γι' αυτό και δεν είχε κανένα νόημα η απαίτηση του Διευθυντή της Ελευθεροτυπίας από τον Πρόεδρο του ΠΑ.ΣΟ.Κ Γιώργο Παπανδρέου να «τοποθετηθεί ιδεολογικά» προσδιορίζοντας τη θέση του σε μια γκάμα με βαθμίδες 1 έως 10 μεταξύ άκρας δεξιάς και άκρας αριστεράς. Ο τελευταίος, δικαιολογημένα, αρνήθηκε να κάνει κάτι τέτοιο, προφανώς θεωρώντας ότι η αξιοποίηση εκ μέρους του ΠΑ.ΣΟ.Κ της αντι-δεξιάς ρητορείας δεν αποδίδει πλέον. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Gramsci, ο μεγάλος αυτός θεωρητικός της Ευρωπαϊκής Αριστεράς του μεσοπολέμου και ιδρυτής του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, όχι μόνο δεν μιλάει με όρους «δεξιάς» και «αριστεράς», αλλά θεωρεί ως «απόλυτα χιμαιρικές και πλανερές» τις «τοπογραφικές», όπως ονομάζει, αυτές κατατάξεις. (Βλ. επιστολή του Antonio Gramsci προς τους Palmiro Togliatti, Umberto Terracini et al. 9 Φεβρουαρίου 1924 Α. Gramsci (1974), *La formazione del gruppo dirigente del PCI*. Roma: Editori Riuniti σ. 192. Ας σημειωθεί, επίσης, ότι ούτε ο Marx χρησιμοποιεί αυτήν την ορολογία. Οι (αυτοπροσδιοριζόμενες ως) αριστερές πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, εμμένουν και σήμερα ακόμα σε έννοιες και τομές που έχουν εγκαταλείψει ή απορρίψει οι σημαντικότεροι από τους ιδεολογικούς τους ταγούς και εμπνευστές! - [αρχή ↕](#)

(9)Βλ. σημ. 1 καθώς και Ηθικά Νικομάχεια 1106-8. - [αρχή ↕](#)

(10)Βλ. επόμενο υποκεφάλαιο. - [αρχή ↕](#)

(11)Βλ. Δ. Δημητράκος «Το ΠΑ.ΣΟ.Κ και το «γενικό συμφέρον». Το Βήμα , 12-09-2004. - [αρχή ↕](#)

(12) Βλ. Δ. Δημητράκος «Η διαπλοκή και η προσδοθηρία» Το Βήμα, 9-12 -04. - [αρχή ↕](#)

(13)Anthony Giddens (1999) *The Third Way*, Cambridge: Polity Press. - [αρχή ↕](#)

(14)Πρόκειται για ένα είδος καπιταλισμού όπου η επιχειρηματική επιτυχία εξαρτάται άμεσα από τις διασυνδέσεις με κέντρα εξουσίας και κυρίως την κυβέρνηση και ανώτερους κρατικούς λειτουργούς. Η αγορά παίζει μικρό έως ελάχιστο ρόλο. Οι διασυνδέσεις αυτές συμβάλλουν τα μέγιστα στην αποδυνάμωση του ανταγωνισμού. Συνηθέστατα, ο «καπιταλισμός της παρέας» σημαίνει στενή (και συχνά άνομη) σχέση μεταξύ κράτους και ορισμένων επιχειρήσεων που έχουν την εύνοια της κυβέρνησης. Γι' αυτό και μπορεί να θεωρηθεί ότι αυτό που στην Ελλάδα ονομάζουμε «διαπλοκή» αποτελεί μορφή του «καπιταλισμού της παρέας», ή ευνοιοκρατία, μέσω της οποίας ορισμένα κατεστημένα συμφέροντα απολαμβάνουν προνομιακή μεταχείριση (μέσω νομοθετικών ρυθμίσεων, τροπολογιών νόμων, φορολογικών απαλλαγών ή ευνοϊκών συμβάσεων). - [αρχή ↕](#)

(15)Βλ. τη μελέτη του Jose Edgardo L. Campos 'The "Political Economy of the Rent-Seeking Society"', Revisited: Cronyism, Political Instability and Development'. Paper Prepared for Presentation at the World Bank, September 1997. - [αρχή](#) †-

(16)Μαυρής, ό.π. σ. 30, πίνακας 5. - [αρχή](#) †-

(17)Ηλίας Νικολακόπουλος, «Μια πρώτη ακτινογραφία της ψήφου της 7ης Μαρτίου» ό.π. σ. 36. - [αρχή](#) †-

(18)Με το φαινόμενο της προσοδοθηρίας (rent seeking) με το οποίο έχουν ασχοληθεί σημαντικοί οικονομικοί επιστήμονες όπως, μεταξύ άλλων, ο James Buchanan, η Anne Krueger και ο Gordon Tullock. Η προσοδοθηρία συνίσταται στην προσπάθεια απόκτησης κάποιου «δώρου» από την πολιτική εξουσία ή προνομιακής μεταχείρισης με βάση κάποια «ευνοϊκή» απόφαση που προέρχεται από μια ακολουθούμενη πολιτική, κάποια χαριστική διάταξη που περιέχεται σε ένα νόμο ή μια τροπολογία νόμου. Συχνά αυτό μεταφράζεται σε εξασφάλιση ανώτερης τιμής για αγαθά και υπηρεσίες από εκείνη που προσφέρεται στην αγορά υπό συνθήκες ανταγωνισμού ή σε αποκλειστικότητα σε κρατική προμήθεια ή σε κάποιο επίδομα ή φόρο υπέρ τρίτων. Στην Ελλάδα ελάχιστα έχει εξετασθεί το φαινόμενο. Βλ. ωστόσο το σύντομο, αλλά περιεκτικό άρθρο του Νίκου Χαριτάκη «Η εναλλακτική οικονομική πολιτική», Το Βήμα , 27-01-2002. - [αρχή](#) †-

(19)Στο ίδιο, σ. 18. Πέρα από τον υπέρμετρο αριθμό των μονίμων δημοσίων υπαλλήλων σε περιττές υπηρεσίες υπάρχει και ολόκληρη στρατιά μετακλητών (συμβούλων, ειδικών γραμματέων, διοικητών και υποδιοικητών σε ΔΕΚΟ, τράπεζες και άλλους οργανισμούς) με μεγάλους μισθούς και με έξοδα παραστάσεως. Οι θέσεις αυτές μπορεί να είναι δικαιολογημένες, με μια έννοια, διότι δεν μπορεί να διοικήσει μια κυβέρνηση χωρίς τους «ανθρώπους» της. Αντικειμενικά, όμως, η αξίωση για τέτοιες θέσεις είναι καθαρά προσοδοθηρική. - [αρχή](#) †-

(20)Στο ίδιο, σ. 18. Δεν ωφελείται η κοινωνία, με αυτήν την έννοια, εφόσον μια προσοδοθηρική ενέργεια δεν επιφέρει βελτίωση «κατά Pareto» (Pareto improvement). Η τελευταία ορίζεται ως εκείνη η οποία ωφελεί ορισμένους χωρίς να ζημιώνεται κανείς. Η αρχή αυτή οφείλεται στον ιταλό οικονομολόγο και κοινωνιολόγο Vilfredo Pareto (1848-1923), ο οποίος τη διατύπωσε το 1896, στο έργο του Cours d'économie politique. - [αρχή](#) †-

(21)Στο ίδιο, σ. 18. Coase, R.H. , The Problem of Social Cost, Journal of Law and Economics 3, 1-44 (1960). - [αρχή](#) †-

(22)Στο ίδιο, σ. 18. Αυτό αφορά κυρίως τους φόρους υπέρ τρίτων που στην Ελλάδα είναι περίπου 700 (!) σύμφωνα με έρευνα των Ζ. Τσώλη και Κ. Σιωμόπουλου που δημοσιεύθηκε στο Βήμα στις 17-6-2001, μετά από την έκδοση της από 19ης Μαρτίου 2002 απόφασης του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με την οποία κρίθηκαν παράνομες, κατά το Κοινοτικό δίκαιο, οι επιβαρύνσεις που εισπράττονται υπέρ του Ταμείου Νομικών επί του κεφαλαίου των ανωνύμων εταιρειών και των εταιρειών περιορισμένης ευθύνης. - [αρχή](#) †-

(23)Στο ίδιο, σ. 18. Η έννοια του άριστου κατά Pareto (Pareto optimality) έχει να κάνει με την έννοια της οικονομικής αποτελεσματικότητας - ή αποδοτικότητας. Η αριστοποίηση κατά Pareto είναι εκείνη η κατάσταση όπου δεν μπορεί να βελτιωθεί η οικονομική κατάσταση κανενός παρά μόνο εις βάρος κάποιου άλλου. Η βελτίωση στην αποτελεσματικότητα (efficiency) μιας οικονομίας σημαίνει ότι όλοι ή ορισμένοι είναι σε οικονομικά καλύτερη θέση, χωρίς να υπάρχει κανένας που να υφίσταται εισοδηματικές απώλειες από αυτήν τη βελτίωση. - [αρχή](#) †-

(24)Στο ίδιο, σ. 18. Joseph Schumpeter, (1934) The Theory of Economic Development. Cambridge, Mass., Harvard University Press. Robert Solow (1957) 'Technical Change and the Aggregate Production Function'. Review of Economics and Statistics 39 σ. 312-20. Paul Romer, 1986, 'Increasing returns and long-run growth' Journal of Political Economy 94(5), 1002-37. - [αρχή](#) †-

(25) Στο ίδιο, σ. 18. Χρησιμοποιώ τον όρο «ηγεμονία» με την έννοια που απέδιδε σ' αυτόν ο Antonio Gramsci (1891-1937), δηλαδή, ενός ηγετικού ρόλου στην κοινωνία και στην πολιτική που βασίζεται στην αναγνώριση και την συναίνεση των άλλων και όχι την επιβολή της βούλησης μιας πολιτικής δύναμης επί των άλλων. Βλ. Antonio Gramsci (1975) *Quaderni del carcere. Edizione critica dell' Istituto Gramsci a cura di Valentino Gerratana*. Torino: Einaudi Quaderno 13 (1932-34). σ.1638 και Quaderno 19 (1934-35), σ. 2010-11. - [αρχή ↕](#)

(26) Στο ίδιο, σ. 18. Ηλίας Νικολακόπουλος, ό.π. σ. 33. - [αρχή ↕](#)

(27) Στο ίδιο, σ. 18. Στο ίδιο, σ. 34. Στους ελεύθερους επαγγελματίες «η ΝΔ κυριαρχεί πλέον με 52,1%, έναντι 38,8%» ενώ στα ανώτερα στρώματα μισθωτών του ιδιωτικού τομέα «η ΝΔ υπερέχει κατά περίπου 12 ποσοστιαίες μονάδες». - [αρχή ↕](#)

(28) Στο ίδιο, σ. 18. Μόλις με 2,4% έναντι 12% το 1996. Νικολακόπουλος, ό.π. σ. 35. - [αρχή ↕](#)

(29) Στο ίδιο, σ. 18. Πάνω στη σχέση αυτή βλ. Christopher Pierson (1991) *Beyond the Welfare State* Cambridge: Polity Press. - [αρχή ↕](#)

(30) Στο ίδιο, σ. 18. Την ανάγκη αυτή τονίζει και ο F.A. Hayek ο οποίος έχει κατηγορηθεί ως «κοινωνικά ανάληγτος» από τους κολεκτιβιστές επικριτές του φιλελευθερισμού. Ο Hayek γράφει ότι: «πρέπει να προσπαθήσουμε να χρησιμοποιήσουμε όλα τα πολιτικά μέσα που διαθέτουμε να συνδράμουμε τους αδυνάτους και τους άρρωστους, καθώς και τα θύματα απρόβλεπτης κακοτυχίας», βλ. F.A. Hayek (1960), *The Constitution of Liberty*. London: Routledge and Kegan Paul σ. 101. Ο Hayek τονίζει επιλέον την ανάγκη εξασφάλισης ενός ελάχιστου εισοδήματος στα μέλη μιας ελεύθερης κοινωνίας που καθορίζεται εκτός αγοράς. Βλ. F. A. Hayek (1976), *The Mirage of Social Justice*. vol. II (1982) *Law, Legislation and Liberty* London: Routledge and Kegan Paul, σ. 87. - [αρχή ↕](#)

(31) Στο ίδιο, σ. 18. Εξαρτάται από την πολιτιστική παράδοση, αλλά και το επίπεδο ευημερίας που αντιστοιχεί σε κάθε κοινωνία ο καθορισμός του επιπέδου αυτού. Το επίπεδο αυτό δεν ορίζεται με μαθηματική ακρίβεια, αλλά σε κάθε κοινωνία και εποχή υπάρχει κάποιο consensus ως προς τα όρια φτώχειας κάτω από τα οποία δεν είναι ανεκτό να ζουν άνθρωποι. - [αρχή ↕](#)

(32) Στο ίδιο, σ. 18. Η σημασία των κανόνων στις σύγχρονες ανοιχτές κοινωνίες τονίζεται ιδιαίτερα από οικονομολόγους της περιωπής του F.A. Hayek (1899-1992, βραβ. Νομπέλ 1974), J.M. Buchanan (1919, βραβ. Νομπέλ 1986). Βλ. F. A. Hayek (1960) *The Constitution of Liberty*. London: Routledge and Kegan Paul και (1973) *Rules and Order* στο τρίτομο (1979) *Law, Legislation and Liberty*. London: Routledge and Kegan Paul. Βλ. επίσης James M. Buchanan (1975) *The Limits of Liberty*. Chicago: The University of Chicago Press και James M. Buchanan and Geoffrey Brennan (1986) *The Reason of Rules: Constitutional Political Economy*. Indianapolis, Indiana: The Library of Economics and Liberty, Liberty Fund. - [αρχή ↕](#)

(33) Στο ίδιο, σ. 18. Κάθε αίτημα αναπροσαρμογής μισθών, συντάξεων κ.λπ. δεν είναι, βέβαια, προσοδοθηρικό. Η πίεση που ασκείται είναι συχνά αναγκαία, από τη στιγμή που τόσα πολλά αποφασίζονται απευθείας από το κράτος. Η έκταση, όμως, του πεδίου υπευθυνότητας του κράτους άφευκτα οδηγεί σε τέτοιες πιέσεις. Τοσούτω, μάλλον, που οι πιέσεις αυτές είναι μεταξύ τους ανταγωνιστικές και οι κυβερνήσεις ενδίδουν σ' εκείνες που μπορούν να επιδείξουν μεγαλύτερη «δύναμη βλάβης», αυξάνοντας το πολιτικό κόστος της μη ικανοποίησης των αιτημάτων τους. Αυτό σημαίνει, όμως, ότι ο ανταγωνισμός μεταφέρεται από την αγορά στο κράτος. - [αρχή ↕](#)

(34) Στο ίδιο, σ. 18. Η χρήση του προθέματος «νεο» αναφορικά με τη φιλελεύθερη ιδέα δεν είναι ούτε θεμιτή ούτε αθώα. Δεν είναι θεμιτή διότι αναφέρεται σε θεωρίες που εντάσσονται φυσιολογικά σε μια παράδοση που έχει τις ρίζες της στον Locke και στον Mill. Ο σύγχρονος φιλελευθερισμός έχει τις ίδιες ατομοκεντρικές προκείμενες με τον κλασικό φιλελευθερισμό και συμμερίζεται ανάλογους προβληματισμούς. Συνεπώς, έχουμε να κάνουμε με φιλελεύθερες και όχι με «νεο-φιλελεύθερες» ιδέες. Από την άλλη μεριά, ο όρος

«νεοφιλελευθερισμός» υποβάλλει την ιδέα ότι οι φιλελεύθερες ιδέες είναι ιστορικά ξεπερασμένες και ότι οποιαδήποτε σύγχρονή τους έκφραση αποτελεί προσπάθεια αναβίωσης μιας πεπαλαιωμένης αρχής. Γι' αυτό και η χρήση του όρου αυτού δεν μπορεί να θεωρηθεί αθώα. Βέβαια, τα ονόματα που δίνει κανείς στις διάφορες έννοιες που χρησιμοποιεί δεν έχουν μεγάλη σημασία, διότι είναι συμβατικά και δεν αποτελούν «ουσίες». Όμως, οι όροι με τους οποίους ονοματίζονται οι ιδέες είναι φορείς κοινωνικής εμπειρίας και επομένως έχουν συχνά συμβολική φόρτιση. Η τελευταία είναι άσχετη με την επιχειρηματολογία που υπηρετούν, όμως ανταποκρίνονται σε ορισμένες προσδοκίες στα μέλη μιας ιδεολογικής κοινότητας, οι οποίες δεν είναι πολιτικά ουδέτερες. - [αρχή ↕](#)-

(35) Στο ίδιο, σ. 18. Αυτό φάνηκε με την εισαγωγή και ψήφιση του νόμου «για τη διασφάλιση της διαφάνειας και την αποτροπή καταστρατηγήσεων κατά τη διαδικασία σύναψης δημόσιων συμβάσεων»- τον γνωστό ως «νόμο περί βασικού μετόχου». Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει είναι ασφαλώς σημαντικές. Αν μη τι άλλο, όμως, αποτελεί δείγμα αποφασιστικότητας και στέλνει μήνυμα «μηδενικής ανοχής» στην διαπλοκή και τη διαφθορά, όπως είχα τονίσει σε άρθρο μου πριν την ψήφισή του. Βλ. Δ. Δημητράκος «Η διαπλοκή και η προσοδοθηρία», Το Βήμα, 9-12-04. Βλ. επίσης παλιότερο άρθρο μου στο ίδιο πνεύμα «Η αναμέτρηση με τη συντηρητική αγοραφοβία», Το Βήμα, 03-05-1998. - [αρχή ↕](#)-

(36) Στο ίδιο, σ. 18. Αυτό τονίζεται στα κλασικά, πλέον, κείμενα πάνω στην προσοδοθηρία όπως είναι της Α.Ο. Krueger (1974), 'The Political Economy of the Rent-Seeking Society', στο *American Economic Review*, 64, σ. 291-303, του Gordon Tullock (1993), *Rent Seeking*. Cambridge: Edward Elgar και του Fred McChesney (1997) *Money for Nothing: Politicians, Rent Extraction, and Political Extortion*. Cambridge, Mass., Harvard University Press. Πιο πρόσφατα αυτό τονίζεται στην εμπειρική μελέτη των R. Morck και B. Yeung (2003) 'Family Control and the Rent-Seeking Society'. William Davidson Institute. Working Paper 585. *Entrepreneurship Theory and Practice* June 2004, vol. 28, no 4, σ. 391-409. - [αρχή ↕](#)-

(37) Στο ίδιο, σ. 18. Αποκορύφωμα της διεθνούς προσπάθειας καταπολέμησης των εσωτερικών εμποδίων στην ανάπτυξη είναι η θέσπιση της Διεθνούς Διάσκεψης κατά της Διαφθοράς (*International Anti-Corruption Conference*) το 1986 και που πραγματοποιείται ανά διετία. Στην 8η Διάσκεψη που έγινε στη Λίμα, το 1997, έγινε εκτεταμένη συζήτηση πάνω στη σύνδεση του προβλήματος της προσοδοθηρίας με τη διαφθορά και την έλλειψη παραγωγικών επενδύσεων. Αφιερώθηκε ολοκληρωτικά στο πρόβλημα όλων των χωρών, και ιδίως τόσο των ήδη προηγμένων. - [αρχή ↕](#)-

(38) Στο ίδιο, σ. 18. Προϋποτίθεται, βέβαια, ο εκσυγχρονισμός του κράτους και η υιοθέτηση «νέου τύπου διοικητικής λογικής», με «μεταβλητή οργανωτική δομή» που προσιδιάζει με το σύγχρονο *management*. Βλ. Α. Μακρυδημήτρη (2003), *Κράτος και κοινωνία πολιτών*. Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις σ. 114 κ.ε.

* Το Civilitas.GR και ο «ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ» προτίθενται να απομακρύνουν το κείμενο αυτό από την Ιστοσελίδα τους, εάν η αναδημοσίευσή του προσβάλλει κεκτημένα πνευματικά ή εμπορικά δικαιώματα (info@civilitas.gr)